

Előszó

„A *Művészet és pszichoanalízis* című előadás- és műhelybeszélgetés-sorozatot 2002-ben indította el a Ferenczi Sándor Egyesület karöltve a József Attila Társasággal. Elsődleges céljuk az volt, hogy – miután külföldön már régen fölfedezték – hazájában is megismerjék az érdeklődők Sigmund Freud kedvenc magyar tanítványának, fordítójának és vitapartnerének, Ferenczi Sándornak (1873–1933) rendkívül gazdag, de halála után nem publikált, agyonhallgatott életművét...” – írja egy levelében Valachi Anna, aki immár tizenöt esztendeje a sorozat gondozója, szerkesztője, akinek most személye és szakmai teljesítménye előtt tisztelegve nyújtjuk át e kötetet.

Bizonyos, hogy hozzájárult azon jóslat beteljesüléséhez, amelyet 1901-ben Ferenczi Sándor fogalmazott meg *Szerelem a tudományban* című munkájában: „...a szerelem lélektanának még ma is egyetlen forrása a költészet és a regényirodalom. A lírai költő voltaképp egyéni pszichológus, aki saját lelkének rejtett áramlatait hozza nyilvánosságra, amelyek aztán az olvasó hangulatában hasonló rezgéseket ébresztenek. (...) És így, ha valaki majd hozzáfog ahhoz a nagy munkához, hogy feldolgozza a szerelem pszichológiáját, többet fog meríthetni Maupassant zsánerképeiből és Heine dalaiból, mint a lélektan vaskos tankönyveiből.”

Valachi Anna már neves József Attila-szakértőként fedezte fel magának Ferenczi Sándor életművét és vált a magyar irodalom és pszichoanalízis kapcsolatát számos tanulmányban feltáró kutatóvá. „*Irgalom, édesanyám...*” *A lélekelemző József Attila* című önálló kötete 2005-ben jelent meg. Nemcsak irodalomtörténészként, de íróként is megihlette őt „a szerelem művészként tudósának” – amint Ferenczit nevezi – élete és munkássága. 2006-ban *Dr. Freud, a házasságközpontító* címen dokumentumdrámát írt Ferenczi házasságáról, a híres „díványkeveredésről” és Freudhoz – a mesterhez és apafigurához – fűződő viszonyáról. A *Művészet és pszichoanalízis*-sorozat beszélgetéseinek vezetőjeként, szerkesztőjeként olyan szellemi műhelyt hívott életre, amely a fiatal tehetségek számára bemutatkozási lehetőséget jelent, a beérkezett szakembereket izgalmas témajavaslatával határterületekre csábítja és biztosítja az érdeklődő hallgatósággal való párbeszédet. Míg az előadó változatos témák mentén betekintést nyújt a művészet és pszichoanalízis lehetséges összefüggéseibe (pszichoanalitikus szemléletű műértelmezés, alkotáslélektan, pszichobiográfia, filológiai-történeti kapcsolatok feltárása stb.), addig a reflexiók egy-egy írás megszületéséhez, formálódásához is hozzájárulhatnak.

Amikor a kötet összeállítása 2016 őszén fölmerült, levélben fordultunk a sorozat egykori és jelenlegi előadóihoz, közreműködőikhez – mindenkire, akit csak elérhettünk –, hogy ajánlják fel írásukat egy ünnepi kiadvány céljára. A pozitív válaszok, a néhány hónap leforgása alatt beérkezett mintegy harminc, az elhangzott előadások alapján készült tanulmány és a sorozat ihlette más műfajú szöveg jól bizonyítja, hogy a szerzők fontosnak érezték, hogy részt vegyenek kezdeményezésünkben. A kötet magját alkotó tanulmányokat az esszéisztikus vagy szépirodalmi jellegű, az esszé és a széppróza mezsgyéjén haladó írások fogják közre.

A kezdő, az *Anna örök* című fejezet írásai a szerzőknek Valachi Annával való együttműködésének, a sorozatba való bekapcsolódásának személyes és szakmai élményét elevenítik fel (Bánffy Edit, Hegyvári Franciska, Rigó Béla). Mészáros Judit, a Ferenczi Sándor

Egyesület elnöke széles ívű áttekintéséből az olvasó megismerheti a sorozat létrejöttének körülményeit, valamint azt az interdiszciplináris szellemi hagyományt és szemléletet, amely a sorozatot létrehívta és amelynek továbbvitelét feladatának tekinti. A személyesebb hangvételi szövegeket tanulmányok követik, melyek fejezetenként az életrajzhoz és a különféle művészeti ágakhoz kötődnek, s amelyeket B. Gáspár Juditnak az alkotás lélektanáról szóló dolgozata vezet be.

Az életrajz és az alkotás összefüggése áll a tanulmányok egy részének középpontjában. Németh Attila Juhász Gyuláról nyújt patográfiai jellegű elemzést, míg más dolgozatok életrajzi dokumentumok feltárásával, izgalmas filológiai nyomozás révén mutatják be az alkotók és műveik pszichoanalitikusokkal és pszichoanalízissel való kapcsolatát, mint Hárs György Péter tanulmánya Nagy Lajosról, Petrányi Ilona Füst Milán-dolgozata, valamint Borgos Anna Bőhm Arankáról szóló írása. Standeisky Éva Kassák Lajos Anna-verseinek szereplőjét vizsgálva vezeti rá az olvasót a műalkotások lélektani megközelítésének lényegére.

Az *Irodalom és pszichoanalízis* c. fejezet tanulmányainak egy részében magyar és világirodalmi alkotások elemzése révén a pszichoanalitikus alapú műértelmezés gyakorlatával találkozhat az olvasó: Fülöp Márta Doctorow *Ragtime*-jének elemzése, Lángh Judith Golding *Lord of the Flies (A Legyek Ura)* és Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényének összevetése és Bókay Antal *Hamlet*-értelmezése mellett Kelecsényi László Csáth-esszéje, Boga Bálint az öregség motívumát a XX. századi magyar költészetben elemző dolgozata és Veres András az ellenállhatatlan péhovardi humor „titkát” vizsgáló dolgozata olvasható.

A *Képzőművészet és pszichoanalízis* c. fejezetben – a képzőművészetet jelen esetben a festészet képviseli – Barki Gergely izgalmas tanulmánya Berény Róberttel, a „pictor psychoanalitikussal”, a festőművész személyes pszichoanalitikus kapcsolataival és a pszichoanalízis művészetére gyakorolt hatásával foglalkozik. Kőváry Zoltán pszichobiográfiai elemzése azt igyekszik bizonyítani, hogy Csontváry pszichózisa háttérében élettörténeti tények, kora gyermekkori sérülések is kimutathatóak, és ezek jellegzetesen reprezentálódnak festményein is. Gerevich József írása gazdag példaanyaggal illusztrálja, hogyan járulhat hozzá a trauma a művészi kreativitáshoz, és a legkülönbélebb traumákat (érzelmi elhanyagoltság, háború, betegség etc.) elszenvedő alkotók hogyan állítják a kreativitást a traumafeldolgozás szolgálatába. Harmatta János egy Egon Schielét a könyvszekrénye előtt ábrázoló fotót vizsgálva, olyan, a képen látható pszichiátriai szakmunkát mutat be, amely minden valószínűség szerint nagy hatást gyakorolt a festőre is, aki főként annak a zseniről szóló fejezetében ismerhetett rá saját alkotásának jellegzetességeire.

A *Filmművészet és pszichoanalízis* c. fejezet ízelítőt nyújt a pszichoanalízis lehetséges mozgóképes ábrázolásáról. Noha maga Freud nem hitt a pszichoanalízis elvont fogalmainak filmes ábrázolhatóságában, egy „esztétikailag ízléses, tudományosan korrekt” film készítésére kérték fel Georg Wilhelm Pabst osztrák rendezőt, aki 1926-ban elkészítette a *Geheimnisse einer Seele (Egy lélek titkai)* című alkotását. Papp-Zipernovszky Orsolya ezen első pszichoanalitikus játékfilmen keresztül mutatja be a „beszélő kúra” filmnyelvi ábrázolását. Stark András munkásságában egy sajátos, maga alkotta műfaj, a filmművészet keretei között található a filmművészet és a pszichoanalízis. Egy-egy képsort, hosszabb lélegzetű részt pszichoanalitikus-pszichoterápiás interpretáció követ. *Kép-álm-filmművészet és pszichoterápia* című írásában a felsorolt fogalmak között egy Bergmanról szóló filmművészetének írásos rekonstrukcióján keresztül von párhuzamot. A filmművészet egyik legzseniálisabb színészének és rendezőjének, Charlie Chaplinnek, a „kreatív humanistának” életművét tekinti át Hárdi

István tanulmánya az életrajz kontextusában. Jellegzetes filmmotívumainak (csavargó, bot, gyermek) lehetséges mélylélektani értelmezését nyújtja, Chaplin személyiségének pszichodinamikáját tárgyalja.

A *Filozófia és pszichoanalízis* c. fejezetben Varga Zsuzsa Einstein relativitáselmélete kapcsán ír arról, hogy a (mély)lélektani összetevők miként játszhatnak szerepet egy tudományos felfedezés létrejöttében: a költözés és a családtól való elszakadás traumája hogyan vezethet a relativitáselmélet kidolgozásához, és hogyan lehet egyik lélektani motívuma a fény utoléréséről való gondolkodásnak a szülőket elválasztó nagy távolság leküzdésének vágya. Tverdota György tanulmányában József Attila nőképeinek eszmei forrását keresi a marxi filozófia és August Bebel *Die Frau und der Sozialismus* (*A nő és a szocializmus*) című művének hatását elemezve.

A *Zeneművészet és pszichoanalízis* c. fejezetben két előadás hangfelvételét közöljük. Hermann Zoltán irodalomtörténész *Tilinkó dalai – József Attila zenei ihletésű versei* című előadásában a költő *Mikor az uccán átment a kedves* című versének – az elitista József Attila-értelmezések hagyományával szakító – korabeli könnyűzenei forrásait tárja fel. Vizsgálódásai során a Tilinkó becenév háttérében rejlő lehetséges lélektani motívumokra is rávilágít. A Rossini életútját pszichoanalitikus nézőpontból elemző Varga Zsuzsa és Szlivka József közös előadásával a váratlanul elhunyt zeneművészre is emlékezünk.

Az *Írói műhely* c. zárófejezet a pszichiáter és pszichológus szerzők szépirodalmi alkotásait foglalja egybe. Balla László *rész* című írása pszichózisokat jellemző „logikátlan logika” világába kalauzol, ahol teljesen értelmetlenül rézüstgyártás folyik. Ebben a világban azonban a swifti szarkazmus és az orwelli kegyetlen utópia kísértetiesen ismerős hangulatában borzongva találja szembe magát az olvasó a XXI. század magyar valóságának égető kérdéseivel. A pszichoanalízis „titkos bizottságát” kísérhetjük el 1921-ben egy Harz hegységbeli kirándulásra Erős Ferenc posztmodern szellemi önéletrajzának, a *Szágundelli csodáinak* kötetünkben közölt fejezetében. A kirándulás közepette megtudhatjuk például, hogy mi jár a megfázással küzdő Ferenczi fejében a turistaság lélektanáról, hogyan jegyzetelte meg Vlagyimir Iljics a magánkönyvtárában lévő *Három értekezés a szexualitás elméletéről* agyonolvasott példányát, vagy azt, hogyan zavarta meg „J. A. büntetett előéletű lapszerkesztő Bp. Korong utcai lakos” bizonyos Borisz Szuszkind budapesti koncertjét. Vekerdy Tamás elbeszélése szintén önéletrajzi alkotás. A *Klári emlékei* – melyet a szerző eredetileg Nemes Líviának ajánlott – a pszichoanalízis budapesti iskolájának virágkorában játszódik, és a második világháborúval végképp eltűnt nagypolgári kultúra világát eleveníti fel a kisgyermek perspektívájából.

Az írások egy része kifejezetten kötetünk számára készült, vagy ehelyütt olvashatók először. Sőt, kötetünk eddig csak kéziratárban elérhető szövegek első közlésével is büszkélkedhet: ilyen például Barki Gergely dolgozatában Pálos Elma 1958-ból származó, Berény és Ferenczi kapcsolatáról szóló visszaemlékezésének részlete vagy Hárs György Péter Nagy Lajos naplójából és leveleiből vett idézetei.

Más tanulmányok a szerzők önálló köteteiben jelentek meg, vagy nívós folyóiratban láttak napvilágot, pl. a *Thalassában*, illetve az *Imágó Budapesten*, a *Győri Műhelyben*, vagy konferenciakötetben, így *Az I. Magyar Pszichoanalitikus Filmkonferencia szerkesztett elektronikus konferenciakötetében*.

Amilyen lényeges, hogy mi van benne egy kötetben, ugyanúgy fontos az is, hogy mi maradt ki belőle. És nem csak azért, mert több mint 200 előadást mintegy 95 különböző előadótól lehetetlen egy kiadványban összegyűjteni.

A tizenöt esztendő során sajnos sok kiváló, a sorozatban szerepelt szakembertől kellett elbúcsúzni, gondoljunk itt Nemes Líviára, Pfitzner Rudolfra, Sipos Andrásra, Szlivka Józsefre, Szőke Györgyre. Az időközben elhunyt Rigó Bélát nem találta jó egészségben a felkérésünk, valószínűleg egyik utolsó írását őrzi kötetünk. Kórházi ágyáról lakonikus levélben, egyetlen mondat kíséretében küldte el *Szenvedély vagy szenvedés* című, Petőfi nászútjáról szóló, rá jellemzően szellemes, ám igencsak megdöbbenő adalékkal szolgáló írását: „Kedves Mónika! / Essünk túl rajta! / Csatolom a szöveget./ Üdvözlettel: / Béla.”

A kötet végén a tizenöt évad teljes programját közöljük évadok és előadók-közreműködők szerint. Ebből az impozáns felsorolásból is látható, hogy a tizenöt esztendő munkájával felhalmozott szellemi kincsesbányának jelen kötetünk csak egy „szelvényét” mutatja be elektronikus formában, mely a József Attila Társaság és Ferenczi Sándor Egyesület honlapján érhető el.

Tudjuk, hogy több kötetre való becses anyag szunnyad még felhozatalra várva, akár magát a találkozások élményeit megelevenítő hang- vagy mozgóképanyagok, akár megírt szövegek formájában. Reméljük, hogy jelen kezdeményezésünk nyomán – talán más szerkesztési szempontok mentén – további kötetek születnek ugyanezen – szinte kimeríthetetlen és az évadok során folyamatosan gazdagodó – kincsesbányából merítve. Azt pedig a legjobban reméljük, hogy a következő „feltárást” a bánya legszakavatottabb ismerője, Valachi Anna fogja értő figyelemmel kísérni, íróként és irodalomtörténészként pedig maga is szövegekkel gazdagítani.

Köszönetnyilvánítás

Első helyen és legfőként köszönetet mondunk Valachi Annának, aki a sorozat szerkesztőjeként áldozatos és színvonalas munkájával tizenöt éve időt, fáradságot nem kímélve, a művészeti és társadalmi folyamatokat élénken, friss szemmel követve, az előadókat megkeresi, alkotásra, előadásra lelkesíti.

Köszönjük Mészáros Juditnak, a Ferenczi Egyesület elnökének, hogy ötletével létrehívta a sorozatot, valamint a József Attila Társaság és a Ferenczi Egyesület azon tagjainak, akik pályázatírási vagy bármely önkéntes munkájukkal hozzájárultak a program működéséhez.

Nagy köszönet illeti a sorozat mindenkori előadóit és közreműködőit, köztük jelen kötetünk szerzőit, akik Valachi Anna iránti megbecsülésük és szeretetük jeléül örömmel bocsátották rendelkezésünkre írásukat, és készségesek voltak a szerkesztés során felmerülő kérdések megvitatásában; természetesen azokat is, akik jelezték, hogy szeretnének hozzájárulni a kötethez, ám elfoglaltságaik miatt nem nyílt erre lehetőségük, de akik kivétel nélkül mind sok sikert kívántak a munkához, és meleg szavú üdvözlőket küldték válaszelevelükben.

A lehető legtermészetesebb módon hálával tartozunk a mindenkori közönségnek, amely részvételével, aktív közreműködésével mindnyájunk épülésére, örömeire értelmet ad és lehetőséget biztosít a műhelybeszélgetés-sorozat folytatásához. Még e kötet létrehívásában is

elsőrendű szerepük volt azoknak, akik az elhangzott előadások elérhetősége iránt érdeklődtek.

Köszönettel tartozunk a Petőfi Irodalmi Múzeum volt vezetőinek, Ratzky Ritának és E. Csorba Csillának, akik lehetővé tették a Múzeumban a műhelybeszélgetések megvalósulását és a jelenlegi főigazgatónak, Prőhle Gergelynek, aki szintén támogatásáról biztosította a József Attila Társaságot és a Ferenczi Egyesületet, mind a sorozattal, mind pedig jelen kötetünkkel kapcsolatban. Szintén köszönet illeti a múzeum munkatársait, Nagyvári Ildikót a sorozat ideális körülményeinek megszervezéséért, a hangtechnikusokat a hangosításért, a felvételek elkészítéséért és a PIM Médiatárát, amely megőrizte és rendelkezésünkre bocsátotta a hangfelvételeket.

Köszönjük Farkasvölgyi Frigyesnének (Medicina Kiadó), Jenei Tamásnak (Saxum Kiadó), Villányi Lászlónak (*Győri Műhely*), valamint az *Imágo Budapest* szerkesztői csapatának, hogy készséggel hozzájárultak a kért szövegek újraközléséhez.

Ugyancsak köszönetünket fejezzük ki a londoni Freud Múzeumnak és Judith Dupont-nak; Dr. Róder Editnek, a Füst Milán Fordítói Alapítvány elnökének; Bartók Péternek és dr. Felix Meyernek, a bázeli Paul Sacher Stiftung igazgatójának; a Kieselbach Galériának és a Petőfi Irodalmi Múzeum Képzőművészeti gyűjteményének, amiért hozzájárultak a tulajdonukban lévő alkotások reprodukcióinak közreadásához, valamint a Kassák Múzeumnak a gyűjteményükben lévő fotók felkutatásáért és rendelkezésünkre bocsátásáért. Köszönjük Biró Dávidnak a címlapon szereplő fotót és Branczeiz Zsuzsannának a borító tervezését. Külön köszönet illeti Branczeiz Annát, akinek a munkája révén kerülhet föl a könyv a József Attila Társaság megújult honlapjára.

Takács Mónika
Dede Éva
Kemény Aranka